Pârvu Boerescu

COLEAŞĂ, MĂLAI, TERCI, STAVĂR. NOTE ETIMOLOGICE ŞI LEXICALE

C O L E *A* Ş Ă

Coleaşă, cu variantele *coleşă, culeaşă, culeşă, culesă, culeş, culiş* etc. (cf. MDA, I, 601) este un cuvânt regional, parțial sinonim cu *terciul*. Principalele sale sensuri (cf. DA, I/II, 652–653) sunt: „mâncare ciobănească făcută din făină fiartă până ce dă o pastă moale, un fel de terci” sau „mâncare moale ca terciul, preparată din făină de grâu, prăjită în untură, sau unt, sau cu slănină”, „care se mănâncă de obicei cu lapte, cu jintiță”; „coleaşă rece, unsă cu său de berbec sau de mioară”; apoi „mămăligă” (probabil la origine numai mămăliga foarte moale, pripită); „ciulama cu lapte (fără carne)” etc. *Coleaşa*, din aria dacoromână nordică, este termenul echivalent pentru *terci* din aria sudică, cuvântul existând însă şi în dialectul aromân, sub formele *culeaşu* şi *culeaciu*, cu acelaşi înțeles. (Vezi şi *scrob*[1], sensurile 3, 4, din DLR, *s.v.*)

Etimologiile date în DDA de T. Papahagi: bg. *kuljaša* „Art Brei” pentru ar. *culeaşu* şi alb. *kul'áč* pentru ar. *culeaciu* sunt neconvingătoare, întrucât bg. *kuljaša*, fiind exclusiv un cuvânt popular şi regional, pare să fie împrumutat din română sau din aromână, la fel ca şi ceilalți termeni asemănători din limbile slave învecinate (cf. A. Cihac, II, p. 68 şi DA, I/II, p. 653 etc.), iar alb. *kul'áč* (*kulaç*) înseamnă doar „colac” sau „plăcintă (cu foi)”. De exemplu, *coleaşă* este tradus în bulgară prin *káша* ori *качамáк* (DR-B, 1962, *s.v.*).

Prezența cuvântului *coleaşă* în dialectul aromân (ar. *culeaşu*) face ca derivarea acestuia din magh. *köles* „mei” (G. Weigand, *Jahresber.* XVI, p. 222; MDA) să fie foarte puțin plauzibilă. În plus, este foarte greu de crezut că un cuvânt românesc precum *coleaşa*, aparținând vieții păstoreşti, ar putea fi un împrumut maghiar, intermediat de limbile slave învecinate, dacă avem în vedere etimologiile slave propuse ulterior, care reiau selectiv şi uneori inexact exemplele date de A. Cihac[1]: „Vgl. serb.,

[1] A. de Cihac, DÉDR, II, p. 68: **Coléaşă**, covaşă, s. *bouille de farine*; (Ion. C. 78 et Stam. Dict. au mot *mehlbrei* ont, (peut-être par confusion avec magy. kovasz *levain*, vsl. kvasŭ) *covaşă*; Codr. Dict. a *colărezi* fromentée); - *coleaşă de meiu* bouille de millet; - **coleşesc**, *i* vb. humecter, amollir; - *coleşér, culeşér*, s., moulinet pour la coleasa (Conv. l. XI, 24); *čech.* kulaše, gulaše [*guluše* la P. Skok, ER, II, 231] *bouille de farine*; *serb.* kuliješ, kuliješa, *cibi genus*; du *magy.* köleskása *bouille de millet, gruau de millet*; (köles *millet*, kása *bouille de gruau*); *alb.* kjoul *bouille de farine*, *ragoût*, *sauce*; v. *caşă* El. sl., *riscaşă* El. magy.

LR, LXIV, nr. 3, p. 331–357, Bucureşti, 2015

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

croat *kulješ* [!] «Wasserbrei», czech. *gulaše* «Mehlbrei»" (TDRG, 391); „Serb. *kulĩeş*" [!] (ŞDU[5], 46); „srb. *kuleš*" [!] (CADE, 307); „bg. *kulĕaša*, sârb. *kùliješ*, gen. *-jèša*, rut, *kuliš*, terci, *kuleša*, mămăligă, probabil din ung. *köles-kása* [!], din *köles*, mei, şi *kása*, coleaşă" (SDLR, 316); „< srb. *kuliješ*, cf. magh. *köles* „terci (de mei) [!]" (DEXI, 396). În DEX apare doar etimologia: „din srb. *kuliješ,* bg. *kulijaša*". În DA se consideră că termenul are o origine obscură, deşi prezenţa acestuia în toate ţările învecinate care au fost străbătute de păstorii români sugerează mai curând originea românească a termenilor echivalenţi din limbile slave.

Credem că acest cuvânt este foarte probabil moştenit din lat. pop. **collēsia*, la rândul lui împrumutat din gr. *κόλλησις* „acţiunea de a lipi, a lega (împreună), a uni → a îngloba, a amalgama, a se coagula etc.", dar şi „tremper" – acţiunea de a înmuia (în apă), cf. Bailly, p. 1293. Laurian şi Massim (DLR, 777) au fost primii care au apropiat *coleaşa* de lat. pop. **colla* „materie cleioasă" [REW[3] 2039] (< gr. *κόλλα* idem; cf. *(τά) κόλλυβα* „colivă"; cf. *κολλίκιος* „făcut din orz măcinat gros", *κόλλιξ* „turtă vâscoasă din orz, dată sclavilor", cf. *κολλύρα* „aluat necrescut, fără drojdie; prăjitură lipicioasă"; cf. gr. *κολλυρίς* „bucată de aluat etc." şi *colărezi* „bucăţele de cocă etc."). Vezi şi împrumuturile alb. *koll(ë)*, bg. *kola* „scrobeală", alb. *kollarís*, bg. *kolòs(v)am* „a apreta", din neogreacă.

Coleaşa se poate înscrie astfel printre împrumuturile vechi greceşti ale limbii române, intermediate de latina dunăreană, făcând parte din acelaşi câmp semantic cu *cir* < lat. pop. *chylus* < gr. *χ ῦλος* (H. Mihăescu, *La romanité*, p. 52), alături de împrumuturile mai noi, *colărezi*, *colivă*.

Un argument suplimentar pentru această etimologie latină populară îl constituie în special existenţa în limba română a verbului derivat *a (se) coleşi* „a (se) face moale, a (se) muia etc." („humecter", la Cihac), care continuă cu suficientă fidelitate sensul secundar al lat. dun. **collēsia* < gr. *κόλλησις* „tremper" – acţiunea de a înmuia (în apă)", dar care nu se regăseşte în limbile învecinate. Vezi şi *coleşer* „făcăleţ" ori „ceaun", format din *coleaşă* cu sufixul *-er* < lat. *-arius* (cf. P. Skok, ER, II, p. 231).

În consecinţă, încercarea făcută în BER (t. III/19–20, 124; cf. Fr. Sławski, SEPJ, 3, 247) de a deriva toate cuvintele slave înrudite, inclusiv rom. *coleaşă*, dintr-un verb vechi slav neatestat **kulešiti* – comparat cu belarus. dial. *кулешиць* „a dilua" – este o soluţie nerealistă.

Coleaşă: lat. pop. (dun.) **collēsia* < gr. *κόλλησις*.

M Ă L *A* I

În DLR, s.n., vol IX, p. 232–234, în DEX, DEXI, ca şi în unele dicţionare mai vechi – Şăineanu (DULR), Candrea (CADE), cuvântul *mălai* este însoţit de menţiunea „etimologie necunoscută", ori este lăsat fără etimologie. Încercările de a

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

i se elucida originea au fost rezumate de Al. Ciorănescu (DER, nr. 5028) şi au fost expuse foarte amănunţit de Andrei Avram, în studiul *Etimologia cuvântului* ***mălai*** *şi o problemă de fonetică istorică a limbii române* (SCL, XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 120–125; *idem*, în vol. *Probleme de etimologie*, 2000, p. 118–125). Din acest motiv, nu considerăm necesar să mai reluăm amănuntele soluţiilor etimologice anterioare, fiind mai util să ne ocupăm de câteva probleme care au fost mai puţin discutate până acum.

Cuvântul *mălai* este plurisemantic. Sensurile sale de bază, aşa cum rezultă din DLR, s.v., sunt: **I. 1. Mei** (*mălai* mărunt, ~ mărunţel, ~ roşu) – *Stogu de malaiu* (a. 1588, Moldova). *Mălaiul, păsatul sau meiul se coseşte după ce i s-au scuturat spicele. Mălaiul, mălaiul mărunţel, păsatul* (*panicum miliaceum*) *se numeşte în Muntenia mei*. **2.** Porumb (*zea mays*) – *Cucuruzul sau mălaiul* [Ardeal]*... îl numesc în Ţeara Românească porumb, în Moldova păpuşoiu.* **3.** P. ext. (Mold., Transilv. şi Maram.; cu sens colectiv) **Boabe de mei**. **4.** (Bot.; reg. şi în sintagmele *mălai tătăresc, mălai mare, mălai turcesc*) Mătură (*Sorghum vulgare*). **II. 1.** S. n. (la pl.; Mold. Transilv. şi Maram.) **Semănătură de mei**; loc destinat unor astfel de semănături. [*Idem*, de porumb.] – *Dat-au o brumă mare, de-u strâcat pânele, mălaiele... Să crească grâiele, mălaiele, păpuşoaiele şi oarzele, la anul şi la mulţi ani.* **2.** s. (Mold.) **Făină de mei**; (Munt. Olt. şi Dobr.) făină de porumb. **3. Turtă** făcută din **făină de mei**, de porumb sau de alte cereale... etc. Tranziţia semantică de la *mălai* ca „mei” sau „făină de mei” la *mălai* ca „porumb”, respectiv „făină de porumb” este un fapt istoric fără importanţă pentru etimologia cuvântului.

Cea mai plauzibilă soluţie etimologică de până acum este cea dată de Andrei Avram (*lucr. cit*.): un derivat substantival – lat. pop. **milialia*, probabil „boabe de mei” (cu sens colectiv) < lat *milium* „mei”, cf. lat. (pl.) *victualia* „Lebensmittel” [alimente] < *victus* „Lebensunterhalt” [hrană], **roralia* „Tau” [rouă] < *ros, roris* [id.] (REW, nr. 7373), **carnalia* < *caro, carnis*. Din punct de vedere fonetic, s-ar fi petrecut o disimilare: **milialia* > *[mel´al´e] > *[melal´e] > *[mălal´e] > *mălaie*, de unde apoi singularul refăcut *mălai*.

În sprijinul acestei etimologii latine pot veni şi cele spuse de A. Ernout şi A. Meillet despre lat. *milium*, în *Dictionnaire étymologique de la langue latine* (2001, p. 403, online): «**milium, -ī** n. Mil, millet [„mei”]. Attesté depuis Caton, ancien. ... Panroman, M.-L. [REW], 5572; B. W. s. u.; germanique: v. angl. *mīl*, v. h. a. [v. germ. s.] *milli*, bret. arm. *mell*? Dérivés: *miliārius,* cf. *miliāria* „cuscute du mil [(bot.) cuscută, torţel]”, M.-L. [REW] 5570 [*miliāria* quirlförmiger Fenchel „molură” (Fench „părânc”), Fettammer „grangur”], 5570a [(herba) *miliaria* eine der Hirse schädliche Pflanze [plantă dăunătoare meiului, „mălură”(??), gălbează sau torţel?]; *miliāca*: *fīcēdula* ortolan, [pitulice], *miliāceus*. [Guţu, DL-R: *miliacus, miliārius* „hrănit cu mei”.] Nom de céréale qui semble indo-européen. On a trois formes

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

différentes qui paraissent dérivées d'un ancien nom radical, avec des vocalismes variés: *e* dans gr. *μελίνη*, *o* dans lit. *málnos* „sorte de millet", zéro dans lat. *milium*, de **m^{o}liyo-*, avec même vocalisme que dans *cilium* et *similis*.»

Un derivat suplimentar din lat. *milius* „mei" – **miliālia* „boabe de mei", alături de *miliāria* „al meiului"; „hrănit cu mei" („grangur"); „plante amestecate cu meiul" („cuscută")" şi *miliāca* „hrănit cu mei" („ortolan") etc., –**miliālia* aparţinând numai latinei populare dunărene, unde nu s-au păstrat celelalte derivate citate de Meyer-Lübke şi de Ernout – Meillet, nu ar reprezenta ceva imposibil, dar pentru susţinerea acestei ipoteze sunt necesare şi alte argumente.

Din punct de vedere semantic, etimonul propus de Andrei Avram se potriveşte doar cu sensul I. 3. „boabe de mei", fără însă să se poată explica mulţumitor evoluţia semantică de la starea naturală de „mei boabe", la „făina de mei", un produs manufacturat. Evoluţiile istorice pledează pentru un fenomen diferit, în sens opus: lat. *pinsatum* „(ceva) pisat" a evoluat în română, prin extensie, la „boabele care erau cel mai adesea pisate sau măcinate" şi apoi la *păsat*, cu înţelesul de „mei". Într-un mod asemănător, dar la o epocă mult mai veche, în plan indo-european există o legătură etimologică certă între lat. *milium* „mei", gr. *μελίνη* id., v. engl. *mīl* id., alb. *mel* id., bret. *mell* id., lit. *malna, malnos* id. şi germanic. **melwa-*, cf. v. germ. s. *melo* „făină, praf", germ. *Mehl* „făină", v. engl. *mel-u* „făină" etc. împreună cu alb. *miell* „făină" «< PAlb. **melwa* ['flour'] closely related to OHG *mēlo* id., ON *mjǫl* id., Slav **melvo* 'grain for grinding' and continuing IE **melu̯o-*, further - to **mel-* [1] 'grind'.» [Orel, AED, 265, cf. Pokorny, IEW, 716–718; cf. Köbler, IGW, online etc.]).

În consecinţă, dacă acceptăm că în latină, în vechea germanică, în celtica armoricană, în greaca veche şi în vechea albaneză a existat un radical comun *mil-/ mel-* „mei", ar fi o greşeală să ignorăm radicalul paronim *mel-* „făină", existent pe aproape aceeaşi arie largă, în vechea germanică, în vechile limbi scandinave, în vechea albaneză şi în vechea slavă comună (în aceasta din urmă atestat doar cu sensul de „a măcina"). Aceste date însumate pot sprijini ipoteza că şi în substratul limbii române au existat concomitent cele două radicale paronime **mil-/ *mel-* „mei" şi **mel-* „făină", motiv pentru care cel de al doilea **mel-* „făină" s-a specializat exclusiv pentru „făina de mei" din care se face *mămăliga*, alimentul de bază al poporului român din cele mai vechi timpuri, până la apariţia porumbului (păpuşoi, cucuruz), care a fost adus în Europa după descoperirea Americii.

Rămâne deci foarte probabil că lat. pop. **miliālia* < lat. *milium* „mei", propus de Andrei Avram (PE, 118), s-a suprapus peste un cuvânt din substrat: tr.- dac. **melu̯a* „făină (de mei)", cf. alb. *miell* „făină" < PAlb **melwa*, cf. germ. *Mehl* „făină" < PGerm. **melu̯o*, cf. i.-e. **mel-* „a pisa" (Orel, AED, 265; Pokorny, IEW, 716); cf. alb. *mel* (< lat.?), bret. *mell* şi gr. *μελίνη* „mei", din contopirea celor două cuvinte în timpul bilingvismului latin–daco-moesic, din **milialia* şi **melu̯a* rezultând

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

cuvântul latin dunărean **mellalia*, cu multiplele sale înţelesuri de bază: mei, boabe de mei, semănături de mei, făină de mei şi turte de mei. (Tr.-dac. **-lu̯-* > lat. dun. **-ll-* (intervocalic), cf. *mal* < lat. dun. **mallum, -ora* < tr.-dac. **malu̯o*, cf. *Malua*, *Dacia Maluensis*.)

Cuvântul *mălată* „mămăligă" din *Lexiconul de la Buda*, nu pare să fie înrudit cu *mălai*, în ciuda rădăcinii comune. Ar putea fi explicat printr-o schimbare de sufix, din *măl-igă* „mămăligă" + suf. *-ată*, sub influenţa omonimului *mălată*, variantă a cuvântului de origine slavă (reg.) *mlat* „terci moale, hrană pentru pui din mălai cu apă rece etc.".

Eventuala relaţie etimologică dintre ***măl**ai* şi *mă**măl**igă, **măl**igă* rămâne încă neelucidată, cf. Cihac, DÉDR, I, 1870, p. 161; Capidan, DR, VII, 1931–1933; p. 153, Ciorănescu, DER, 5036.

Coincidenţa fonetică dintre *mălai* şi hitt. *ma-al-la-i* „zdrobit, sfărâmat" (Pokorny, IEW, 717) nu poate avea relevanţă, întrucât sufixul *-ai(e)* este în mod cert moştenit din latină.

Mălai: lat. pop. *miliālia < lat. *milium* + tr.- dac. *melu̯a, cf. germ. Mehl, v. engl.
***melu*, alb. *miell*.**
[*Cf.* LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 189.]

T E R C I

Cuvânt uzual în aria graiurilor dacoromâne sudice, *terciul*, cu varianta *telci* (cf. MDA), este cunoscut mai ales ca o mâncare făcută din mălai fiert în apă, fără ca pasta să se întărească şi fără să ajungă la consistenţa obişnuită a mămăligii. Terciul poate fi făcut şi din boabe de ovăz/ mei/ grâu/ hrişcă/ orez/ secară etc. măcinate, măcinate grosier sau nemăcinate, puse să fiarbă în apă, fiind amestecate cu un făcăleţ, melesteu, mestecău etc. Obţinut prin pisarea usturoiului şi prin frecarea lui într-o piuliţă, terciul din usturoi este folosit atât în medicina populară, cât şi pentru prepararea ulterioară a mujdeiului. Caracteristica terciului este în primul rând aceea de a fi „moale", iar acţiunea prin care se obţine terciul este „terciuirea", prin strivirea şi frecarea ingredientelor pe fundul şi pe marginile recipientului, în timpul fierberii sau înainte de a fi puse la fiert, ceea ce duce la omogenizarea acestora, obţinându-se în final o pastă moale.

Terciul este sinonim cu *coleaşa* „mâncare preparată ca o pastă moale din făină fiartă; mămăligă moale, pripită", cuvânt moştenit probabil din lat. dun. **collēsia* (vezi *supra*). De asemenea, terciul este parţial sinonim cu *cirul* (< lat. dun. *chylus* < gr. *χυλός* „suc, sevă" [E. Petrovici, DR, X, 1941, p. 26–32]), din aceeaşi arie nordică, având în comun cu acesta din urmă în special înţelesul regional de „zeamă

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

care se scoate din ceaun când fierbe mămăliga, înainte ca mămăliga să fie amestecată cu puțin adaos de apă şi de mălai pentru a se întări".

Etimologia cuvântului *terci* este dată ca necunoscută în aproape toate dicționarele mai vechi sau mai noi, inclusiv în DEX, DLR, MDA şi DEXI. O încercare de explicație etimologică îi aparține lui A. Cihac (DÉDR, II, 532): „d'un mot all. autr. bav. *sterz*, *störz* espèce de bouille (v. Schmell. 3, 660)", reluată de H. Tiktin (DRG, p. 1579): „Erinnert an [aminteşte de] oberdeutch *Sterz*, *Störz* id." şi apoi de A. Scriban (DLR, p. 1312): cp. [compară] cu germ. de sus *sterz*, *störz* terci. Într-adevăr, în *Dicționarul german-român* editat de Academia Română (coordonare şi revizie: M. Isbăşescu, M. Iliescu, ed. a II-a, 1989) apare cuvântul (reg.) *Sterz* „terci de hrişcă", dar şi (reg.) „coadă, corn la plug", care este identic din punct de vedere fonetic cu rom. *şterț* (var. *sterci* etc.) „băț mai gros la un capăt [mestecău] pentru zer sau pentru laptele în care s-a pus cheag, făcăleț de amestecat mămăliga" etc.

Dacă *şterțul* (mestecăul), atestat mai ales în Transilvania (cu etimologie nesigură în MDA), ar putea fi în ultimă instanță un împrumut din germană, care mai necesită lămuriri, avem însă certitudinea că *terciul*, cu varianta sa *telci*, nu poate fi înrudit nici direct şi nici prin intermediar cu obd. *Sterz*, în ciuda înțelesului remarcabil de asemănător al celor două cuvinte.

Neexistând în niciuna dintre limbile învecinate, cuvântul *terci* face parte cel mai probabil din lexicul autohton, de origine getică, moesică – ținând seama de aria sa de răspândire, fiind înrudit prin varianta regională ***telci*** cu vb. protosl. ****telkti***, cf. slv. *tlŭkǫ*, *tlěšti* „a lovi, a izbi", cf. sl. *tolkŭ* „pisălog, mai"; cf. cymr. (galez) *talch* „grăunțe măcinate", v. cornic. *talch* „tărâțe"; cf. i.-e. **telek-* „a pisa, a zdrobi, a lovi" (Pokorny, IEW, 1062).

Varianta literară ***terci*** (< **ter-k-*) poate fi raportată la rad. i.-e. **ter-* „a freca (învârtind)" (Pokorny, IEW, 1071), având ca termeni de comparație lat. ***terō***, ***-ere*** „a freca (învârtind/ fărămând), a pisa în piuliță" (Guțu, *s.v.*), cf. gr. *τέραμνος* „tendre, facile à cuire", ***τέρην*** „friable, tendre, frêle", ***τείρω*** „user (en frottant), [a freca, a roade], écraser" (Bailly, p. 1915); cf. irl. m. *trēith* „moale"; cf. bg. ***мъ́ркам***, *мрия*, srb. *trti*; rus. *мерéть* „a freca"; ucr. ***мéрти*** „a freca, a pisa", ***мéртий*** „pisat", ***мéрка*** „răzătoare"; cf. germ. (nhd.) reg. ***Sterz*** „terci de hrişcă" (v. şi Cihac, DÉDR, II, 532; Tiktin, DRG, 1579; Scriban, DLR, 1312).

După E. Petrovici (DR, X, p. 28), „cuvântul *cir* pare a fi un cuvânt străvechi...", [iar] „*terci* este o inovație răspândită pe o arie relativ mică înconjurată... de aria *cir*..." Totuşi, *terci* şi *burtă*, de exemplu, nu pot fi inovații recente. Nu se pot explica prin limbile bulgară sau turcă. Au avut ariile restrânse, dar suprapuse, acoperind zona Munteniei, mai puțin intens romanizată, unde aceste cuvinte presupus autohtone s-ar fi putut păstra în mod firesc.

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

Secvența finală *-ci* nu are legătură cu suf. bg. *-čo* sau (dim.) *-če*, *terci* fiind la origine, probabil, fie o formă de *plurale tantum*, fie o formă de singular derivată din tema preromană *tēr-*, cu formantul tr.-dac. *-k-i-o*, formant pe care îl regăsim şi în alte câteva cuvinte probabil autohtone: *copaci(u), cobelci(u), melci(u)*. Din punctul de vedere al aspectului fonetic conservat de aceste elemente aparținând probabil substratului, *terci* şi *telci* sunt foarte apropiate de *melci(u)*, cu acelaşi *e* nediftongat, probabil lung la origine. Comparația cu rad. i.-e. **terk-* „a (ră)suci, a toarce” (Vinereanu, DEIE, 833, cf. Pokorny, IEW, 1077) este cu totul nepotrivită semantic.

Cuvintele ***tercălău*** „terci de uruială fiartă (pentru porci)” şi ***tercăzău*** „terci mult şi prost” sunt în mod evident derivate de la o formă arhaică de singular, **terc-*, cu sufixele *-ălău*, respectiv *-ăzău*, acesta din urmă fiind probabil înrudit cu sufixul autohton *'-ăză*.

Este de asemenea foarte probabil ca ***sterci*** (*şterț*) „băț (mestecău) pentru zer sau pentru laptele în care s-a pus cheag, făcăleț de amestecat mămăliga”, eventual şi forma contaminată *tearfă*[2] „mămăligă moale” să fie probabil derivate din aceeaşi temă românească arhaică **terc-* (**ter-*), aparținând radicalui i.-e. **ter-*, comun cu latina, cu greaca, cu germana şi cu limbile slave învecinate.

Terci: cf. gr. *τείρω*, lat. *terō, -ĕre*, ucr. т*é*рти, bg. т*ъ̀рка*м, germ. reg. *Sterz*.

[*Cf.* LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 196.]

S T *A* V Ă R, S T *A* U Ă R

Substantivul *stavăr*, având înțelesul de „statornicie”, atestat în sec. al XVII-lea şi pare-se ieşit din uz după acest secol, constituie din multe puncte de vedere o enigmă etimologică.

Conform DLR (t. X/5, 1994, p. 1526), cuvântul apare de cel puțin patru ori în scrierile Mitropolitului Dosoftei: *Minunând pre eparhul cu stavărul şi nemutatul gândului său.* (*Viețile sfinților*, ianuarie, 1^{v}/20). *Şi deaca vădzu împăratul stavărul şi tăria gândului ei, i se feace ruşine şi o slobodzî.* (*Id., ibid.*, 4 septembrie, f. 7^{r}/11). De asemenea, el apare şi în locuțiunea adverbială *de stavăr* „temeinic”: *Foarte de stavăr învățând.* (*Id., ibid.* februarie 53^{r}/8). *Cine altul au făcut atâta nebunie să-şi dăruiască toată avuția pentru deşarta nădejde a viitoare fericință, carea nu o ştii de stavăr.* (Dosoftei, VS, 1 martie, *ap.* Tiktin DRG). Interesant este că *stavăr* intră şi în expresii, fiind atestat şi la alți autori: *Când... bărbatul... nice la un lucru nu va fi om de stavăr..., să-l gonească şi să-l scoață dentr-acel loc.* (*Pravila Moldovei* [a lui Vasile Lupu], ed. 1912, p. 168). „A fi om de stavăr” înseamnă în acest context „a fi om pe care te poți bizui”, „a fi om cumsecade” (cf. DLR, *ibid.*). Cuvântul a fost înregistrat mai întâi de I. Budai-Deleanu (*Lex. r.-n.*).

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

Recent, Eugen Munteanu semnalează (în ALIL, t. LIV, 2014, p. 86)[2] utilizarea locuțiunii *de stavăr* cu valoare adjectivală în manuscrisul *Vechiului Testament* (ms. nr. 45, de la B.A.R., filiala Cluj), a cărui traducere este atribuită lui Nicolae Milescu[3]. Contextul în care apare această locuțiune este unul mai neobișnuit: *Şi săpătură prestă iale şi prestă uşile bisêricii heruvim[i] şi finici spre săpătura sfintelor şi de stavăr lêmne despre fața lui elam pre denafară* (Iez. 41:25). E. Munteanu compară această ocurență cu gr. *σπουδαῖα ξύλα* din textul grecesc al *Septuagintei* şi cu *kostbares Holz*, respectiv *excellent wood*, din vechile traduceri germane şi engleze ale *Septuagintei*. În *Biblia* de la Bucureşti (1688), în același context, izvodul moldovenesc este corectat prin *lêmne de treabă*, traducere menținută până la ediția *Bibliei* Sfântului Sinod din 1914. În *Biblia* sinodală din 1988 (2006) textul a fost modificat astfel: *Şi pe ele, pe uşile templului, erau sculptați heruvimi şi palmieri, ca şi pe pereți. Iar în fața pridvorului, afară, era o pardoseală de lemn*. Se pare că lemnele „de bună calitate" sau „scumpe" erau şi „de treabă" pentru a călca cu nădejde pe ele, fiind „solide şi stabile", potrivite pentru pardoseala din fața pridvorului templului.

Etimologia dată de Hasdeu (HEM, II, col. 2159, s.v. *avăr*) era adj. lat. *stabilis* „pe care se poate sprijini bine piciorul"; „care se ține bine, stabil, tare, solid"; „neclintit, statornic etc." (Guțu, DL-R; cf. REW[3], nr. 8207). De aceeaşi părere a fost şi A. Scriban (SDLR, p. 1238): „lat. *stábilis, stábile* stabil. Pentru *v* intervocalic compară cu *avere*. În Serbia *stávor*, herghelie (stavă)".

Controversele încep cu H. Tiktin (DRG[1], p. 1487): „Ansch. eigne Bildung des Verf.s nach [După cum se vede, o creație proprie a autorului (Dosoftei) după] lat. *stabile, stabilitas*. Vgl. dazu die gelehrten Bildungen [Compară cu formațiile savante] *a staveri', staverimâ'nt* = a stabili, stabiliment [cf. G.A. Polizu, *Voc. rom.-germ.*, 1857]." Apoi, I.-A. Candrea propunea (în CADE, p. 1198) o etimologie slavă: „comp. *stăvi*". Verbul *a se stăvi* (înv., reg.) „a se stabili, a se pripăşi, a rămâne; a trăi, a se menține etc." este împrumutat din v. sl. *staviti* id. (cf. DLR, s.v.).

Argumentul lui H. Tiktin este forțat, deoarece *stavăr* nu este atestat numai la Mitropolitul Dosoftei, iar probabilitatea ca acest mare cărturar moldovean să fi fost tocmai în acest caz un „latinist" *avant la lettre*, cunoscător al tuturor evoluțiilor fonetice istorice ale limbii române, ni se pare minimă. Ideea lui I.-A. Candrea porneşte de la o oarecare potrivire fonetică între *stávăr* şi *a se stăví*, aparența unei apropieri semantice între cele două cuvinte fiind însă mai mult iluzorie, iar derivarea lui *stavăr* din v. sl. *staviti* sau din *a se stăvi* ni se pare imposibilă.

[2] Eugen Munteanu, în art. *Material lexical inedit din versiunea „Milescu" revizuită a* Vechiului Testament (*Ms. 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române*).

[3] Traducere revizuită apoi, probabil, de Mitropolitul Dosoftei, manuscrisul în cauză fiind copiat în Muntenia de Dumitru din Câmpulung, la comanda Mitropolitului Theodosie Veştemeanu (cf. Eugen Munteanu, *l.c.*).

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

În sfârşit, argumentul lui A. Scriban, păstrarea lui *-v-* intervocalic în *stavăr* < lat. *stabilis*, *stabile*, prin comparaţie cu *avere* < lat. *habēre*, trebuie corectat în sensul că *-b-* latin intervocalic s-a transformat normal în *-u̯-*, care fiind însă la început de silabă a devenit mai târziu *-v-* în anumite regiuni, de exemplu în Banat, în Bucovina, cf. *píuă* > *pívă*, ori *núăr* > *núvăr* etc. (Sala, *Contributions*, p. 46).

În ceea ce priveşte forma „normală” a lui ***stavăr***: ****stauăr*** (< ****stabilum*** = lat. ***stabilis***), este foarte probabil că aceasta nu s-a putut menţine din cauza confuziei şi a concurenţei cu ***stauăr*** „**strungă**”, cuvânt regional, prezent în DI, p. 563, s.v., cf. ALR I 1796/273., cf. fişa ms. ***stíu̯ărʼu*** din arhiva DLR/ ALR (pe care au fost adăugate ulterior şi punctele cartografice 26, 45, 59, 77, 94, 98, 100, 107, 109, 259, 266, 273, 278, 280, 283, 289, 298, 302, 341, 355).

Acest ***stauăr*** „strungă” – absent din DLR s.n. – a fost moştenit din lat. pop. ****stabilum***, o formă contaminată a lat. ***stabulum*** – etimonul variantelor *staor,* ***stauor*** şi *staur* ale lui *staul* (< lat. ****stablum***). Vezi, de asemenea, variantele *stau* şi *stav* ale aceluiaşi *staul*.

Vechimea în limbă a cuvântului *stavăr* este dovedită de fenomenul rar al conversiunii timpurii, complete şi ireversibile, a adjectivului latin într-un substantiv românesc, care a fost inclus apoi în locuţiunea adverbială/ adjectivală *de stavăr*. Avem convingerea că această etimologie este sigură, în ciuda faptului că *stavăr*, spre deosebire de *stauăr*, nu s-a mai păstrat în graiurile populare.

Stavăr: lat. pop. **stabilum* = lat. *stabilis (stabilitas).*

Stauăr: lat. pop. **stabilum* = lat. *stabulum.*

BIBLIOGRAFIE

Avram, PE = Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2000.

Bailly = A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine. Paris, Librairie Hachette, [1950].

BER (III) = Bălgarska Akademia na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik. Vl. Gheorghiev, I. Duridanov [redactori], Iv. Gălăbov, I. Zaimov, St. Ilcev *et al*., *Bălgarski etimologičen rečnik*, t. III (KPEC – ME), 1980–1986.

CADE = *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, Partea I: I.-A. Candrea, *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, Bucureşti, 1931.

Capidan, DR, 7 = Th. Capidan, *Elemente româneşti în limba albaneză*, în „Dacoromania”, VII, 1931–1933, p. 151–154.

Cihac DÉDR = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I, II, Francfort s/M – Berlin – Bucureşti, 1870, 1879.

Ciorănescu, DER = Al. Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Tenerife, Universidad de la Laguna, 1958–1966. (Versiunea românească: *DER. Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Saeculum I.O., 2001.)

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (A – De, F – Lojniţă), Bucureşti, Socec şi Sfetea, (1907)–1913–1949.

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân*, *general şi etimologic*. Ediţia a doua, augmentată. [Bucureşti], Editura Academiei, 1974.

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

DEX = Academia R. S. România, Institutul de Lingvistică. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţie revăzută şi adăugită, Univers Enciclopedic Gold, 2009.

DEXI = Eugenia Dima (coordonator ştiinţific), *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*, [Chişinău], Ed. Arc & Gunivas, 2007.

DI = Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică, *Dicţionar invers*, Editura Academiei, 1957.

DLR (s.n.) = Academia Română, Redactori responsabili: Iorgu Iordan, Al. Graur, Ion Coteanu; Marius Sala, Gh. Mihăilă, *Dicţionarul limbii române*, serie nouă; tom VI–XIV (Literele M–Z), tom I/3–8 (Literele D–E), tom III–V (Literele K–L), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965–2010.

DR = *Dacoromania*, Buletinul „Muzeului limbii române", condus de Sextil Puşcariu, Cluj, 1920–1948.

DR-B, 1962 = St. Romanski, St. Ilcev, *Dicţionar romîn-bulgar*, Sofia, Editura Academiei Bulgare de Ştiinţe, 1962.

DR-E = Leon Leviţchi, Aurel Bantaş, *Dicţionar român-englez*, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1973.

DU–R = *Dicţionar ucrainean-român* [red. G. Cocotailo], Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, Cernăuţi, Editura Alexandru cel Bun, [1996 (1964)].

Ernout – Meillet, DÉLL = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris 1959.

Guţu, DL-R = G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Hasdeu, HEM = B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. *Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, I–IV, Bucureşti, Socec, 1887–1893; ed. Gr. Brâncuş, I–III, Bucureşti, Minerva, 1972–1976.

Köbler, IGW = Gerhard Köbler, *Indogermanisches Wörterbuch* (3. Auflage), 2006 © Gerhard Köbler: http://www.koeblergerhard.de/idgwbhin.html

Laurian–Massim, DLR = August Tr. Laurianu, J.C. Massim, *Dictionariulu limbei romane*, Dupo insarcinarea data de Societatea Academica Romana, elaboratu ca proiectu de..., Bucuresci, Noua Typographia a Laboratoriloru Romani, 1871. Tomu II, I–Z, Collaboratori Josefu Hodosiu si G. Baritiu, 1876.

MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Micul dicţionar academic*, 4 vol., Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001–2003.

Mihăescu, *La romanité* = H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Editura Academiei Române, 1993.

Orel, AED = Vl. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Bril, Leiden – Boston – Köln, 1998.

Petrovici, DR, 10 = E. Petrovici, *Note slavo-române* I, în „Dacoromania", X/I, 1941, p. 26–38.

Pokorny, IEW = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Band I–II, Bern und München, 1965.

Polizu, 1857 = G. A. Polizu, *Vocabular româno-german*, Braşov, 1857.

REW^3 = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. 3., vollständig neu bearbeitete Auflage. Heidelberg, 1935 (7., unveränderte Auflage, Universitäts Verlag Winter, 2009).

Sala, *Contributions* = Marius Sala, *Contributions à la phonétique historique du roumain*, Paris, Éditions Klincksieck, 1976.

Scriban, SDLR = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (etimologiĭ, înţelesurĭ, exemple, citaţiunĭ, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Ediţiunea întîĭa, Institutu de arte grafice „Presa bună", Iaşĭ, 1939.

Skok, ERHSJ = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (I–IV), Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1971–1973.

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)

Sławski, SEJP = Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczni języka polskiego*, t. 1–5, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków, 1952–1982.
Şăineanu, ŞDU[5] = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, A cincea ediţiune, Craiova, „Scrisul Românesc" [1925].
Tiktin, TDRG = H. Tiktin, *Dicţionar român-german*, Bucureşti, Imprimeria Statului, (1895) – 1903–1925.
Vinereanu, DEIE = Mihai Vinereanu, *Dicţionar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, Bucureşti, Alcor Edimpex, 2008.

COLEAŞĂ, MĂLAI, TERCI, STAVĂR.
LEXICAL AND ETYMOLOGICAL NOTES

(Abstract)

The old an regional culinary term **coleaşă** is referred to a shepherds' food, a kind of soft porridge made of boiled (or broiled) meal (wheaten flour or millet/ corn flour), then milk, butter or lard added. Also existing in Macedo-Romanian: *culeaşu* idem, that is why the Romanian word cannot be borrowed from Magyar *köles* 'millet'. The Slavonic terms: Serbian *kulješ*, Bulgarian *kulijaša*, Ukrainian *kuliš* etc. most likely have a Romanian origin, having been brought by migrating Romanian shepherds to the neighbouring countries. *Coleaşă* might be inherited from an Oriental Vulgar Latin ***collēsia***, borrowed from Old Greek *κόλλησις* 'action of gluing', 'soldering', its sense later evolving to the action of 'dipping', 'soaking' → 'amalgamation', 'coagulation'. From the same Greek root we also have Romanian *colivă* 'boiled wheat (with honey and nuts) distributed at funerals in memory of the deceased', cf. Bzyantine Greek *κόλλυβα* idem, maybe also Romanian *colărezi* 'pieces of dough, paste', cf. Old Greek *κολλυρίς* idem.

Mălai 'millet, maize, millet' or 'Indian corn flour' is inherited from Vulgar Latin ***miliālia*** 'millet grains', derivative of Latin *milium* 'millet'. The evolution of meaning from 'millet' to (corn) 'flour' could be explained by the contamination with an autochtonous Thraco-Dacian word ***melwa*** 'flour', or 'millet flour', cf. High German *Mehl* 'meal, flour', Old English *melu* idem, Albanian *miell* idem.

Terci 'hominy, maize porridge, any pulpy mass' originates from a Thraco-Moeso-Dacian root **ter-k-(i-o-)* idem, cf. Greek *τείρω*, Latin *terō, -ĕre* 'to rub (stirring or crumbling)', Ukrainian тéрти 'to rub, to pound', Bulgarian. търкам 'to rub', (regional) High German *Sterz* 'buckwheat porridge'.

The noun **stavăr** 'stability, steadiness, firmness', also included in the phrase *de stavăr* 'reliable, thoroughly' was used only in 17th century regional texts. It should be an antiquated inheritage of Latin ***stabilis*** 'steady, stable, firm'. *Stavăr* could not have been a learned borrowing from Latin that early on. The presence of the Romanian *-v-* instead of a Latin *-b-* is explained by the normal evolution of the Latin intervocalic *-b-* to an *-u̯-*, but later, the *-u̯-* from the beginning of the syllable often became a *-v-* in some areas of Romanian, *e.g. píuă* > *pívă* 'felting mill' or *núăr* > *núvăr* 'cloud' etc.

Stauăr 'sheepfold' continues Vulgar Latin ***stabilum***, a contaminated variant of Latin ***stabulum*** 'stable'. The confusion between **stauăr, stavăr* 'stability' and the more commonly used regional word *stauăr* 'sheepfold' may be one of the reasons why *stavăr* was not kept in Romanian after the 17th century.

Cuvinte-cheie: r. *coleaşă, coleşer, coleşi*, gr. *κόλλησις*; r. *stavăr*, lat. *stabilis*, cuvinte latine moştenite, împrumuturi greceşti în latina populară dunăreană, elemente de substrat.

Keywords: Romanian *coleaşă, coleşer, coleşi*, Greek *κόλλησις*; Romanian *stavăr*, Latin *stabilis*, inherited Latin words in Romanian, Old Greek loans in Daco-Moesic Vulgar Latin, elements of the Daco-Moesic substratum.

Bucureşti, Şoseaua Iancului nr. 10, apart. 40
pczboerescu@yahoo.com

BDD-A23021 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:36:20 UTC)